

Bokmelding

Marte Heian-Engdal

Israel: Historie, politikk og samfunn

Cappelen Damm Akademisk, Oslo 2018, 264 s.

Nils A. Butenschøn

Mag.art. 1980.

Professor ved Norsk senter for menneskerettigheter, Juridisk fakultet, UiO.

n.a.butenschon@nchr.uio.no

«Ambisjonen med denne boka er å legge flere lag til fortellingen og forestillingen om staten Israel. Ønsket mitt har vært å gjøre fortellingen *mer*, ikke mindre komplisert.» Slik beskriver Marte Heian-Engdal formålet med boka *Israel. Historie, politikk og samfunn* (s. 9).

Marte Heian-Engdal tilhører en ny generasjon Midtøsten-forskere som har en særlig interesse for regionens politiske samtidshistorie. Flere har disputert i løpet av de senere årene og har nå ansettelse ved ulike akademiske institusjoner. Sett fra et seniorperspektiv er dette en svært gledelig utvikling. Heian-Engdal er godt plassert i denne generasjonen med sin forskerinteresse knyttet spesielt til Israel–Palestina-konflikten. Med sin nye bok om Israel plasserer hun seg også som en god formidler av kunnskap om staten Israel. Men å skrive en populærvitenskapelig bok om Israel har sine særlige utfordringer fra et forskersynspunkt, gitt de intense kontroversene rundt denne staten. Forfatteren gjør et modig forsøk, men noen av løsningene hun velger illustrerer at dette ikke er enkelt.

Heian-Engdal har altså gitt seg i kast med et krevende prosjekt: en framstilling av staten Israel, både historisk bakgrunn, den politiske samtiden og aktuelle utfordringer, innen rammen av en kortfattet bok. Boka er rettet inn mot allmenntilgjengelig. Dette er i seg selv prisverdig med tanke på behovet for kunnskapsbasert formidling i en polarisert norsk offentlighet. Når hun ønsker å gjøre fortellingen om staten Israel «mer komplisert», er det for å trenge gjennom forenkling og retorikk som ofte står i veien for åpen kunnskapssøking. Heian-Engdal får fram mange nyanser og dimensjoner i israelsk samfunnsliv som ellers drukner i nyhetsformidlingens konfliktbilder.

Det gjelder ikke minst innsikt i den sterkt sammensatte jødiske befolkningen og jødedommens rolle i samfunns- og statslivet. Kapittel 4, «En jødisk stat eller en stat for jødene»,

er blant de beste i boka. Her får vi belyst så vel religiøse som politiske skillelinjer innad i det israelsk-jødiske samfunnet, det ofte konfliktylte forholdet mellom jødisk religion og sionistisk ideologi, samt tilpasningen mellom dem med utgangspunkt i den såkalte *status quo*-avtalen. Dette var et kompromiss med det rabbiniske lederskapet som Israels første statsminister, den klart sekulære David Ben Gurion, fikk i stand i 1947 for å sikre at den kommende staten hadde tilstrekkelig legitimitet som en stat for jøder. I dette og andre kapitler får forfatteren også fram flere motstridende underliggende politiske og kulturelle strømninger i synet på hva Israel skal være som *jødisk* stat. Dette har kommet tydelig til uttrykk i debatten om den nylig vedtatte loven om Israel som 'jødisk nasjonalstat', og bringer opp igjen uløste stridstema som for eksempel: Hvem er 'jøde', hvem omfattes av den jødiske *nasjon*, hvilken plass skal *jødedommen* ha i det offisielle Israel, hvilke særrettigheter skal jøder ha i Israel, og hvordan skal jødernes forrang kunne kombineres med demokratiske prinsipper?

På andre tematiske områder blir teksten mer skissemessig og overflatisk, spesielt i behandlingen av Israels forhold til palestinerne, et forhold forfatteren eksplisitt velger å nedtone. Gjennomgangen av krigene som Israel har vært involvert i siden opprettelsen samt av Israels politiske og økonomiske historie, er mer summarisk og får et visst lærebokpreg.

Oppbyggingen av boka følger dels en tidslinje fra sionistbevegelsens opprinnelse på slutten av 1800-tallet til staten Israels utfordringer i dag. Denne strukturen brytes av en tematisk organisering av stoffet med interne tidslinjer i de enkelte kapitlene. Dette gir leserne en mulighet til å velge ut det eller de temaene som man er mest interessert i. En ulempe (som forfatteren er seg bevisst) er den fragmenteringen som følger med, der større sammenhenger lett mistes av syne. En annen utfordring er hvordan de ulike temakapitlene skal plasseres i forhold til hverandre. Slik det nå er, kommer kapitlene om Israels politiske system, Israels politiske historie og Israels økonomiske utvikling bakerst i boka, før avslutningskapitlet. Det fungerer ikke optimalt for boka som helhet, man leser seg i noen grad gjennom den samme tidslinjen i flere kapitler. Det kan stedvis virke repetitivt, også fordi mange elementer i disse kapitlene uunngåelig har vært berørt i tidligere kapitler.

Til å være en relativt ny stat med relativt få innbyggere er Israel gjenstand for en enormt omfattende internasjonal litteratur, både forskningslitteratur og annen, og Heian-Engdal gjør god bruk av slike kilder. Men ønsket om å styre unna den polariserende debatten fører også til en problematisk *forenkling*: Hun reduserer konflikten med palestinerne til et slags ytre anliggende. Som hun sier i innledningen har hun ikke skrevet en bok om palestinerne situasjon, selv om «de dukker opp i diverse kapitler».

Her er vi ved min hovedinnvending. Eksternaliseringen av palestinerne fra kjernen i forståelsen av Israel som statsdannelse i fortid, nåtid og framtid tar bort et helt essensielt perspektiv: Det området som Folkeforbundet opprettet som statterritoriet Palestina i 1922 og la under britisk mandatstyre, har fortsatt i dag ikke fått en endelig og internasjonalt anerkjent statsorganisering. Vi vet i dag ikke om dette territoriet vil bli organisert i form av en stat, to stater, en føderativ statsordning eller andre løsninger. Sluttstatus-problemene som ble definert i Oslo-avtalen fra 1993 (grensespørsmålene, bosettingene, Jerusalems status, flyktingene) er uløste spørsmål av konstituerende art som i ulike former og faser har fulgt staten Israel siden opprettelsen i 1948. Både Israel og Palestina er slik sett uferdige som politiske enheter, men løsningen for den ene er uløselig knyttet til løsningen for den

andre. Israel har fortsatt ikke endelig fastsatte grenser og ikke en grunnlov. Unntakstilstanden innført under britisk mandatstyre gjelder fortsatt. Hvor landets hovedstad skal ligge, et sentralt spørsmål for enhver stat, er heller ikke endelig avgjort – Tel Aviv (internasjonalt anerkjent), Vest-Jerusalem (*de facto* anerkjent) eller et samlet Jerusalem (israelsk posisjon, ikke anerkjent). Palestinerne utgjør i dag 11–12 millioner statsløse mennesker, noen som minoritet i Israel, noen lever under israelsk okkupasjon, og noen lever som flyktninger i de okkuperte områdene og i nabolandene. 137 land har anerkjent staten Palestina. Politisk ligger palestinerne nå nede med brukket rygg, men som en befolkning med hjemstavsrett i det landet Israel i dag kontrollerer, utfordrer de Israels legitimitet som en stat for jøder.

Den eksistensielle konflikten om hjemstavsretten til landet er altså på ingen måte avgjort eller avsluttet, selv om Israel virker sterk i dag. Mange mener riktignok at Israel har oppnådd en endelig seier over palestinerne i kampen om landet, men det er en forhastet konklusjon. Den uavgjorte kampen og den usikkerheten for fremtiden som dette skaper i Israel er en ofte underkommunisert grunnbetingelse som gjennomsyrer israelsk politikk. Loven om Israel som «jødisk nasjonalstat», vedtatt i Knesset tidligere i år, må forstås på denne bakgrunn. Det samme gjelder en rekke andre sentrale lover og politiske og økonomiske strategier som skal sikre jødisk-israelsk dominans og holde palestinerne utenfor. Disse trekkene ved den israelske statsdannelsen er Heian-Engdal i liten grad innom, bortsett fra på slutten av kapittel 8, der hun redegjør for debatten rundt det nevnte lovforslaget. Hun kommer her også inn på debatten mellom israelske historikere og samfunnsforskere om hvorvidt Israel kan være både en jødisk-etnisk stat (etnokrati) og et demokrati. Denne delen av kapittel 8 er et viktig bidrag i boka, men blir stående som et relativt isolert punkt i fortellingen.

Forfatteren kommer flere steder opp i et dilemma som mange forskere og kommentatorer strever med i forsøket på å etablere en partsnøytral posisjon i analysen av Israel: Hvilke begreper og benevnelser skal man kunne bruke uten å bli stemplet som «partisk»? Kampen om landet blir også en kamp om språket som denne kampen fortelles i, fordi språk er normativt. Fra et israelsk synspunkt vil det for eksempel typisk være problematisk å kalle landet 'Palestina' og ikke 'Israel' (spesielt etter opprettelsen av staten Israel), sionistbevegelsen omtales helst som 'nasjonalbevegelse'/'frigjøringsbevegelse', ikke som 'settlerbevegelse', og palestinerne i Israel omtales gjerne som 'israelske arabere' eller 'ikke-jøder', ikke som 'palestinere'. Heian-Engdal har ikke konsekvent lagt seg på begrepsbruken til den ene eller andre parten, men drøfter heller ikke den normative makten som ligger i språket og enkelte benevnelser.

Første del av boka (kapittel 1–3) belyser problemet. Her beskrives de ulike bølgene av jødisk bosetting, både før og etter opprettelsen av staten Israel, og benevnelserne 'innvandrere' og 'immigranter' blir brukt. Dette gir assosiasjoner til *pionervirksomhet* og *samfunnsbygging*. Det er da litt bemerkelsesverdig at hun baserer seg ganske tungt på Gershon Shafir og Yoel Peleds sentrale bok *Being Israeli: The Dynamics of Multiple Citizenship*. Der brukes benevnelserne 'settlerne' og 'kolonister', spesielt om innvandringen før 1948, noe som mer antyder *erobring* av land og *fortrengning* av innfødte.

Et annet eksempel: Det meldes i israelske medier at amerikanske myndigheter nå har gått bort fra å bruke betegnelsen «okkupert» om Vestbredden og Gaza (som Israel erobret i 1967 og som er internasjonalt anerkjent som palestinske områder), til skarpe protester fra

palestinsk hold. På israelsk side er det vanlig å kalle områdene «Judea og Samaria», bibelske benevnelse som gir områdene en distinkt jødisk identitet.

En tilsvarende utfordring gjelder utvalget av historiske hendelser og utviklingslinjer som byggeklosser i en fortelling. Her vil partene selv og deres støttespillere selvsagt vektlegge elementer som bygger opp om egne posisjoner og undergraver motpartens. Forsøk på 'balanserte' framstillinger vil lett bli stemplet som partiske av den ene eller begge parter, en mellomposisjon finnes ikke.

Sett fra et forskningssynspunkt er spørsmål om begrepsbruk i slike sammenhenger ikke enkelt å håndtere. Men hensynet til å ikke framstå som 'partisk' skal selvsagt ikke virke inn på hvordan man selv bygger opp en analyse eller framstilling av saksforholdene. Forskerens oppgave er å velge språk og analyser basert på et teoretisk begrunnet fundament. En kritisk prøving av teori og metode må være utslagsgivende for om analysen er gyldig, ikke sideblikkene til hva den ene eller annen part måtte mene om partiskhet. Dette er en krevende posisjon å opprettholde fordi man som forsker normalt ikke ønsker å bli stemplet som lite objektiv eller partisk. Marte Heian-Engdal sier ikke at hennes ambisjon er å presentere en 'nøytral' eller 'upartisk' framstilling av Israel som stat, men en 'kompleks' fortelling som ikke er konfliktorientert. Distinksjonene her er ikke selvinnlysende, men illustrerer nettopp den normative betydningen av den begrepsbruken man velger.